

ВИКОРИСТАННЯ МУЗИКОТЕРАПІЇ В РОБОТІ З ДІТЬМИ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

THE USE OF MUSIC THERAPY IN WORK WITH CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

У статті проаналізовано можливості використання музикотерапії як ефективного корекційно-розвивального засобу в роботі з дошкільниками з розладами аутистичного спектра (РАС) в умовах інклюзивної освіти. Актуальність дослідження зумовлена стійкою тенденцією до зростання кількості дітей з РАС, а також потребою у впровадженні інноваційних, науково обґрунтованих методів психолого-педагогічної підтримки, спрямованих на гармонізацію психоемоційного стану та розвиток комунікативних і пізнавальних функцій таких дітей.

У межах дослідження було використано комплекс діагностичних методик, зокрема опитувальник PEP-R, шкалу розумового розвитку А. Біне – Т. Сімона, методи нейропсихологічної діагностики за О. Лурією, що дало змогу всебічно оцінити психоемоційний стан, рівень мовленнєвого розвитку, комунікативні навички, пізнавальну активність та особливості нейропсихологічних функцій дітей із РАС.

Результати констатувального етапу дослідження засвідчили переважання середнього та низького рівнів розвитку емоційної сфери, мовлення, комунікативних навичок і пізнавальної діяльності, а також наявність труднощів соціальної взаємодії та емоційної регуляції. Це підтверджує доцільність використання музикотерапії як засобу корекції дезадаптивних проявів і стимуляції психічного розвитку дітей з аутизмом.

На основі теоретико-емпіричного аналізу визначено три рівні сприймання музикотерапевтичного впливу дітьми з РАС (низький, середній і достатній), які відображають ступінь адаптації дитини, особливості її поведінки, психоемоційного стану та готовність до взаємодії в умовах музикотерапевтичного середовища.

Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності фахівців спеціальної та інклюзивної освіти для оптимізації корекційно-розвивальної роботи з дітьми з розладами аутистичного спектра.

Ключові слова: музикотерапія, діти з особливими освітніми потребами, розлади аутистичного спектра, корекційна педагогіка, спеціальна психологія, логопедична та корекційно-розвивальна робота, інклюзивна освіта.

The article examines the potential of music therapy as an effective corrective and developmental tool in working with preschool children with autism spectrum disorders (ASD) in the context of inclusive education. The relevance of the study is обусловлена a steady increase in the number of children diagnosed with ASD and the growing need to implement innovative, scientifically grounded psychological and pedagogical support methods aimed at harmonizing emotional states and enhancing communicative and cognitive development.

A comprehensive set of diagnostic methods was employed, including the PEP-R assessment, the Binet-Simon Intelligence Scale, and neuropsychological diagnostic techniques based on Luria's approach. This methodological framework made it possible to evaluate the emotional state, speech development, communication skills, cognitive activity, and neuropsychological functioning of children with ASD in a multidimensional manner.

The results of the initial assessment revealed a predominance of low and moderate levels of emotional development, speech and communication skills, as well as cognitive functioning, alongside significant difficulties in emotional regulation and social interaction. These findings confirm the feasibility and effectiveness of music therapy as a corrective intervention aimed at reducing maladaptive behaviors and supporting the mental and emotional development of children with ASD.

Based on the theoretical and empirical analysis, three levels of children's perception of music therapy interventions (low, moderate, and sufficient) were identified. Each level reflects the degree of adaptation, behavioral characteristics, emotional state, and readiness for interaction within a music therapy environment.

The findings of the study may be applied in the professional practice of specialists in special and inclusive education to enhance the effectiveness of corrective and developmental work with children with autism spectrum disorders.

Key words: music therapy, children with special educational needs, autism spectrum disorders (ASD), corrective pedagogy, special psychology, speech therapy and corrective developmental work, inclusive education.

УДК 159.922.76:616.896-053.2:615.851
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.80.9>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Максимець С.М.

к.психол.н., доцентка,
доцентка кафедри психології,
логопедії та інклюзивної освіти
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0002-2717-564X

Вступ. Сучасний етап розвитку інклюзивної освіти в Україні характеризується зростанням кількості дітей із розладами аутистичного спектра (РАС). Цей процес зумовлює потребу у впровадженні ефективних, науково обґрунтованих та водночас гуманістично спрямованих методів психолого-педагогічного впливу. Діти з РАС мають специфічні порушення соціальної взаємодії, комунікації, емоційної регуляції та сенсорної обробки, що істотно ускладнює їхню адаптацію до освітнього середовища та повноцінну участь у навчально-виховному процесі.

У цьому контексті зростає інтерес до використання арттерапевтичних методів, зокрема музикотерапії, як засобу комплексного впливу на когнітивну, емоційно-вольову та соціально-комунікативну сфери розвитку дитини. Музика, завдяки своїй здатності безпосередньо впливати на психофізіологічні процеси, емоційний стан і поведінкові реакції, створює безпечний та прийнятний для дітей з РАС простір для взаємодії, самовираження й розвитку.

Теоретичні засади музикотерапії розроблялися в працях вітчизняних і зарубіжних науковців,

де обґрунтовується її корекційний, регулятивний та розвивальний потенціал. Водночас питання системного застосування музикотерапії в роботі з дітьми із розладами аутистичного спектру, особливо в умовах сучасної української інклюзивної освіти, залишаються недостатньо висвітленими та потребують подальшого наукового осмислення.

Актуальність дослідження полягає в комплексному аналізі психоемоційного та когнітивного стану дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) до початку музикотерапевтичного впливу, а також у спробі інтеграції музикотерапії як системного корекційного засобу в практику інклюзивної дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Музикотерапія як міждисциплінарний напрям сформувалася на перетині психології, медицини та педагогіки і нині розглядається як науково обґрунтований метод психосоціального та корекційного впливу. У сучасних міжнародних дослідженнях музикотерапія визначається як цілеспрямоване використання музики та музичної взаємодії з терапевтичною метою для покращення емоційного, когнітивного, комунікативного та соціального функціонування особистості. Музикотерапія розглядається як науково обґрунтований психокорекційний метод, що використовує музику як засіб впливу на емоційну, когнітивну, поведінкову та фізіологічну сфери особистості. Її ефективність зумовлена здатністю музики активізувати нейрофізіологічні механізми регуляції емоційного стану, знижувати рівень тривожності та сприяти гармонізації психічного розвитку.

Теоретичні засади музикотерапії ґрунтуються на положеннях гуманістичної психології, теорії розвитку, нейропсихології та концепціях тілесно-орієнтованої терапії. Зокрема, Л. Бант, Б. Стіге, С. Свами наголошують, що музика виступає не лише стимулом, а й середовищем взаємодії, у якому формується досвід спільної регуляції емоцій і поведінки, що є особливо важливим у роботі з дітьми з порушеннями розвитку [11; 12].

Вагомий внесок у розвиток практичної музикотерапії зробили П. Нордофф і К. Роббінс [10], які розробили модель креативної музикотерапії, спрямовану на активізацію внутрішнього потенціалу дитини через імпровізацію, вокалізацію та інструментальну взаємодію. Цей підхід особливо ефективний у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра, оскільки не потребує сформованих вербальних навичок і спирається на спонтанну музичну комунікацію (Гібсон С.) [13].

У практичному вимірі музикотерапія реалізується у двох основних формах: активній (спів, гра на інструментах, імпровізація) та рецептивній (слухання музики, образно-емоційне реагування). Рецептивна музикотерапія є ефективною для зниження тривожності, стабілізації емоційного стану та формування здатності до саморегуляції, тоді як активні методи сприяють розвитку комунікативних і моторних навичок. За даними науковців, що співпрацюють з Американською асоціацією музи-

котерапії, включення музикотерапевтичних занять у програму психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами сприяє підвищенню соціальної залученості, розвитку емоційного інтелекту та зниженню проявів дезадаптивної поведінки [15].

Таким чином, сучасна зарубіжна наукова література розглядає музикотерапію як ефективний, доказовий та етично безпечний метод психологічної допомоги, що має значний потенціал у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектра. Водночас адаптація цих підходів до умов української інклюзивної освіти потребує подальшого емпіричного обґрунтування та методичного осмислення.

В українській науковій традиції музикотерапія розглядається переважно в контексті корекційної педагогіки, спеціальної психології та арттерапії (Г. Власенко, Х. Голян, А. Кифенко [4], А. Гельбак [1], В. Драганчук [2], Н. Квітка [3]). Проте емпіричних досліджень, присвячених системному впровадженню музикотерапії саме в умовах інклюзивної освіти, поки що недостатньо, що зумовлює актуальність подальших наукових пошуків.

У вітчизняних дослідженнях, щодо застосування музикотерапії в інклюзивному освітньому середовищі, аналізуються підходи до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП). Автори підкреслюють позитивний вплив музикотерапевтичних занять на розвиток емоційної чутливості, комунікативних навичок та адаптивної поведінки дітей з порушеннями психофізичного розвитку, зокрема з РАС (Р. Призванська [7], О. Проскурняк [8], Г.Афузова, Л. Руденко [9]). Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що специфіка використання музикотерапії в умовах сучасної української інклюзивної освіти залишається недостатньо систематизованою, що актуалізує необхідність подальших емпіричних досліджень і розроблення адаптованих програм музикотерапевтичного впливу для дітей з ООП.

Важливою складовою розвитку музикотерапії є дослідження її застосування в корекційній роботі з дітьми з ООП. Українські дослідники наводять практичні підходи до використання музикотерапії у закладах дошкільної освіти інклюзивного типу, де музика виступає засобом мобілізації емоційних, рухових, мовленнєвих та когнітивних функцій у дітей з порушеннями розвитку, включно з РАС та іншими порушеннями. Такий підхід підкреслює важливість міждисциплінарної взаємодії музикотерапевтів, психологів, педагогів та батьків для досягнення позитивної динаміки у розвитку дітей з ООП. Разом із класичними працями важливо зазначити, що сучасні дослідження музикотерапії все частіше інтегрують міждисциплінарні підходи, включаючи психофізіологічні, нейропсихологічні та педагогічні аспекти, що підтверджує її широку ефективність як засобу психокорекції і реабілітації в умовах інклюзивної освіти [14].

Діти з обмеженими освітніми можливостями розвитку стикаються з багатьма труднощами, які

можуть включати соціальну ізоляцію, обмеження в комунікації, низький рівень самооцінки та труднощі в навчанні. Розуміння цих проблем є ключовим для розробки ефективних методів корекції та підтримки, щоб допомогти дітям адаптуватися до соціального середовища та поліпшити якість їхнього життя.

Музикотерапія є надзвичайно ефективним інструментом для допомоги дітям з обмеженими можливостями, в тому числі розладів аутистичного спектру (РАС). Цей метод може суттєво покращити якість життя цих людей, допомагаючи їм розвивати комунікативні навички, покращувати і стимулювати пізнавальні процеси [5].

З метою обґрунтування доцільності застосування музикотерапії у роботі з дошкільниками з розладами аутистичного спектра (РАС) та побудови цілеспрямованої системи психокорекційного впливу було проведено констатувальний етап дослідження. На цьому етапі вивчалися індивідуальні особливості психоемоційного, поведінкового та інтелектуального розвитку дітей експериментальної групи до початку корекційної роботи з метою виявлення дисфункцій, що не відповідають оптимальній моделі розвитку. На основі проведеного теоретичного аналізу було підібрано необхідний психодіагностичний інструментарій (Методика «Емоційної ідентифікації» Е. І. Ізотової, Опитувальник РЕР-R, Шкала тестів вивчення розумового розвитку Біне-Сімона, Нейропсихологічна методика експрес-діагностики О. Р. Лурії, Методика CARS (Childhood Autism Rating Scale) [6]. Складання психодіагностичного комплексу дозволило описати інструменти для вивчення психічних якостей дітей з РАС та виявлення дисфункцій, пов'язаних з їхніми розладами.

Результати методики «Емоційна ідентифікація» Е. І. Ізотової засвідчили наявність специфічних порушень емоційного розвитку у дітей з РАС. Найбільш вираженими виявилися труднощі у сфері емпатії та розуміння емоцій інших людей. Також було зафіксовано недостатній рівень вербалізації емоцій, порушення емоційної саморегуляції та труднощі розпізнавання й інтерпретації емоційних проявів. Загалом у більшості обстежених дітей переважав низький рівень сформованості емоційного компонента, що свідчить про недостатню емоційну зрілість.

Аналіз показав, що незначні труднощі довільної емоційної виразності спостерігалися у 38% дітей дошкільного віку. Водночас значні порушення емоційної виразності були зафіксовані у 6% дітей старшого шкільного віку.

За результатами опитувальника РЕР-R встановлено, що лише третина дітей (34%) демонструє високий рівень встановлення соціальних контактів, тоді як у 40% дітей цей показник перебуває на низькому рівні. Аналогічна тенденція спостерігається і щодо ігрової діяльності та зацікавлення предметами: низький рівень зафіксовано у 41% дітей, що вказує на обмеженість пізнавальної

активності та зниження функціональної взаємодії з навколишнім середовищем.

Дослідження реакцій на сенсорні подразники засвідчило переважання середнього рівня сенсорної реактивності (56%), що може свідчити про нестійкість сенсорної регуляції та потребу в цілеспрямованому сенсорному впливі, зокрема через музичні стимули.

Особливу увагу привертають результати оцінки мовленнєвого розвитку: у 48% дітей виявлено низький рівень сформованості мовлення, що підтверджує системний характер мовленнєвих порушень у структурі РАС. Водночас більшість дітей демонструють середній рівень наслідування (55%), що може розглядатися як важливий ресурс для подальшої корекційної роботи.

За шкалами розумового розвитку А. Біне-Т. Сімона встановлено, що найбільш проблемними виявилися сфери пізнавальної діяльності та комунікативних навичок, де низький рівень зафіксовано у 42% та 51% дітей відповідно. Водночас такі функції, як перцепція, дрібна моторика та зорово-рухова координація, у більшості дітей перебувають на середньому рівні розвитку.

Результати нейропсихологічної діагностики за методикою О. Лурії підтвердили нерівномірність розвитку вищих психічних функцій у дітей з РАС. У більшості обстежених дітей переважав середній рівень загальної нейропсихологічної характеристики інтелекту (56%). Разом з тим було виявлено виражені труднощі у сфері фонематичного слуху: у 51% дітей зафіксовано низький рівень його сформованості.

Таким чином, результати констатувального етапу дослідження свідчать про наявність у дітей з розладами аутистичного спектра комплексних порушень емоційної сфери, комунікативної діяльності, мовлення та пізнавальних функцій за відносної збереженості окремих нейропсихологічних показників. Виявлені особливості обґрунтовують доцільність використання музикотерапії як інтегративного засобу корекції, спрямованого на гармонізацію емоційного стану, стимуляцію комунікативної активності та підтримку когнітивного розвитку дітей з РАС.

Результати діагностики виявили потребу в індивідуальному підході до кожної дитини, а також визначили напрямки корекційної роботи. Це дозволяє формувати програми, які найбільш ефективно відповідають потребам дітей.

Виявлені труднощі у встановленні соціальних контактів, ігрової діяльності та комунікативних навичках підтверджують положення про вторинний характер соціальних порушень, що формуються на тлі сенсорної, мовленнєвої та емоційної незрілості. Зокрема, низький рівень зацікавлення предметами та обмеженість функціональної гри можуть свідчити про недостатню інтеграцію сенсорного досвіду та знижену мотивацію до пізнання навколишнього середовища.

Таблиця 1

Рівні сприймання музикотерапевтичного впливу дітьми з розладами аутистичного спектра

Рівень сприймання	Ключові характеристики	Педагогічні рекомендації
Низький	<ul style="list-style-type: none"> – Відсутність комунікації та виражені дезадаптивні форми поведінки. – Високий рівень тривожності, психоемоційного напруження або пасивності. – Негативне або унікальне ставлення до музичних стимулів. 	<ul style="list-style-type: none"> – Індивідуальна форма музикотерапії. – Використання простих звукових стимулів без чіткої ритміки. – Поступове формування відчуття безпеки та емоційного контакту з дитиною.
Середній	<ul style="list-style-type: none"> – Ситуативно адекватні реакції та епізодичний інтерес до музики. – Нестійкий психоемоційний стан, можливі регреси поведінки. – Обмежені комунікативні навички. 	<ul style="list-style-type: none"> – Поєднання індивідуальної та мікрогрупової роботи. – Використання ритмічних вправ з опорою на рух і наслідування – Підтримка стабільної структури занять та передбачуваності.
Достатній	<ul style="list-style-type: none"> – Позитивне сприймання музики та активна участь у завданнях. – Сформовані соціально прийнятні форми поведінки. – Висока готовність до групової взаємодії 	<ul style="list-style-type: none"> – Залучення до групових музикотерапевтичних занять. – Розширення рухової та комунікативної активності через музику. – Використання творчих і імпровізаційних форм роботи.

Особливу увагу заслуговують результати мовленнєвої та нейропсихологічної діагностики. Переважання низького рівня розвитку мовлення та фонематичного слуху в більшості дітей узгоджується з нейропсихологічними моделями порушень мовленнєвої діяльності при аутизмі, які пов'язують їх із дисфункціями міжпівкульної взаємодії та недостатністю слухо-моторної інтеграції. Водночас відносна збереженість пам'яті, зорово-рухової координації та окремих інтелектуальних показників створює потенціал для цілеспрямованого корекційного впливу.

У цьому контексті музикотерапія розглядається як ефективний інтегративний метод психологічної та педагогічної допомоги дітям з РАС. Її вплив ґрунтується на здатності музики одночасно активізувати емоційну, сенсорну, моторну та когнітивну сфери, минаючи складні для дитини вербальні канали комунікації. Музичні стимули сприяють зниженню рівня тривожності, підвищенню емоційної залученості та формуванню базових навичок взаємодії.

Використання музикотерапії у роботі з дітьми з РАС є особливо доцільним з огляду на виявлену середню або підвищену реактивність на сенсорні подразники. Ритм, темп і мелодійна структура музики виступають засобами регуляції сенсорних реакцій, сприяючи стабілізації емоційного стану та підвищенню довільності поведінки. Крім того, музична діяльність створює безпечний простір для розвитку наслідування, спільної уваги та комунікативних ініціатив, що є ключовими передумовами соціального розвитку.

На основі теоретико-емпіричного дослідження нами визначено три рівні сприймання музикотерапевтичного впливу дітьми з розладами аутистичного спектра: низький, середній та достатній. Кожен із них відображає ступінь адаптації дитини, особливості її поведінки, психоемоційного стану та здатність до взаємодії в умовах музикотерапії.

Висновки. Таким чином, результати дослідження підтверджують, що виявлені на констатувальному етапі порушення емоційної, мовленнєвої та когнітивної сфер у дітей з РАС не лише визначають напрямки корекційної роботи, а й обґрунтовують доцільність застосування музикотерапії як засобу комплексного впливу. Музикотерапевтичні методи можуть виступати важливим компонентом системної психолого-педагогічної допомоги, спрямованої на гармонізацію розвитку дитини та підвищення якості її соціальної адаптації. Музикотерапія як метод психокорекційного впливу через музику демонструє значний потенціал у роботі з такими дітьми, сприяючи їхньому емоційному, когнітивному та соціальному розвитку, дозволяє створювати сприятливе середовище для розвитку дітей з ООП, враховуючи їхні індивідуальні особливості та потреби.

Дослідження особливостей впливу музики та музичної терапії на дітей із розладами аутистичного спектра стали важливою складовою нашого дослідження, а отримані емпіричні дані є основою для здійснення подальшої ефективної психокорекційної роботи. З огляду на отримані результати, доцільно продовжити вивчення впливу музикотерапії на інші аспекти розвитку дітей з особливими потребами, а також розробити інтеграційні програми, які включають музичні елементи у повсякденну навчальну діяльність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гельбак А. М. Музикотерапія у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Кропивницький: КЗ «КОІППО». 2019. 50 с. URL: https://vdceyvet.vn.ua/sites/vdceyvet.vn.ua/files/inline-files/myz_terapia_2019.pdf
2. Драганчук В.М. Музична терапія: теорія та історія. Луцьк: ПБВ «Вежа». 2010. 225 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/9393/1/Drahanchuk_Muzychna_psyholohiya_terapiya_Posibnyk.pdf

3. Квітка Н. В. Музична терапія у робот із дітьми в інклюзивному середовищі. Педагогічні науки. 2017. № 4. С. 112–118. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/711743/1>

4. Кифенко А. М., Голян Х.В., Власенко Г. Г. Музикотерапія у формуванні інноваційних технологій навчання та виховання учнівської молоді. *Актуальні проблеми розвитку українського та зарубіжного мистецтва: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів-Торунь 2023. С. 370–373. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-317-3-107>.

5. Куценко Т.О. Розвиток комунікації у дітей з аутизмом: методичні рекомендації. Київ, 2012. 28с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/7021/1/Метод_рекомендації.pdf

6. Островська К.О., Качмарик Х.В., Дробіт Л.Р. Основи діагностики дітей з розладами аутистичного спектра. Навчальний посібник, 2017. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 124 с. URL: <https://dnmcp.com.ua/sites/default/files/2019-02/19/5/Посібник>

7. Призванська Р.А. Індивідуальний підхід до застосування музичної терапії у роботі з дітьми з розладами спектру аутизму. *Вісник Львівського університету*. Серія педагогічна. 2018. Вип. 33. С. 186–193. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vpe.2018.33.9967>

8. Проскурняк О.І. Музикотерапія у корекції поведінкових порушень дошкільників із розладами аутистичного спектру. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 32. Т1. С. 15–19. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-1.2>

9. Руденко Л. М., Афузова Г.В. Музикотерапія у корекції розладів аутистичного спектра: світовий досвід. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19:

Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. Вип. 41. С. 128–134. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/04450c57-1fd3-4607-aa45-3aa1c94ee643>

10. Birnbaum Jacqueline C. Intersubjectivity and Nordoff-Robbins Music Therapy. *Music Therapy Perspectives*. Volume 32. Issue 1. 2014, Pages 30–37. DOI: <https://doi.org/10.1093/mtp/miu004>

11. Bunt L., Stige B. *Music Therapy: An Art Beyond Words*. 2nd ed. London: Routledge, 2014. 266 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315817989>

12. Bunt L, Hoskyns S, Swamy S. *The Handbook of Music Therapy* 2nd ed. London: Routledge, 2024, 434 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315713403>

13. Gibson, Sally M. A Comparison of Music Therapy Approaches Utilized with Persons Diagnosed with Autism Spectrum Disorder (ASD). 2022. Honors Theses. 353p. URL: https://ecommons.udayton.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1352&context=uhp_theses

14. Maksymets S., Roščenko N. Muzikoterapia pri práci s detmi so špeciálnymi vzdelávacími potrebami. *Expresívne terapie a terapeutické prístupy pre výnimočného človeka*. Ružomberok: VERBUM, 2025. P. 103–110. URL: <https://www.ku.sk/fakulty-katolickej-univerzity/pedagogicka-fakulta/katedry/katedra-specialnej-pedagogiky/publikacie/expresivne-terapie-a-terapeuticke-pristupy-pre-vynimocneho-cloveka-2025.html>

15. Frohne-Hagemann I. (Ed) *Receptive Music Therapy: Theory and Practice*. Wiesbaden: Reichert Verlag. 2007. P. 17–31. URL: https://www.academia.edu/99777239/aus_Isabelle_Frohne_Ed_Receptive_Music_Therapy_Theory_and_Practise_Wiesbaden_Reichert_17_31

Стаття надійшла у редакцію: 17.10.2025

Стаття прийнята: 10.12.2025

Опубліковано: 31.12.2025